

а також формування традицій, пропаганду зразкової поведінки, стимулювання процесу підвищення рівня правової культури.

Головним завданням правового виховання є запуск процесу саморозвитку, самостворення особистості з високим рівнем правової культури.

С. І. Максимов, доктор юридичних наук, професор
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Значущість та результативність будь-яких досліджень залежать від методологічної основи, на яку вони спираються. Проте в публікаціях як радянського, так і пострадянського періодів методологічним питанням правового виховання уваги приділено недостатньо. Самі ж поняття «методологія» та «методологічний» у назві досліджень з правового виховання використовуються дуже рідко і не мають належного фундаментально-концептуального значення.

Слід зазначити, що розуміння сенсу правового виховання залежить від розуміння як процесу виховання, так і самого права, що в свою чергу спираються на відповідні методологічні засади.

Перш за все звернемося до тези про те, що сутність правового виховання (*правовиховання*) значною мірою залежить від розуміння самого права (*праворозуміння*). Усі концепції праворозуміння можна звести до двох основних підходів: авторитарно-легістського та ліберально-юридичного, або позитивістського та непозитивістського.

Згідно з авторитарно-легістським підходом під правом мається на увазі продукт держави: право — наказ офіційної влади. Тут право зводиться до офіційно-владних установлень, формальних джерел позитивного права, тобто до закону — до того, що офіційно наділено в даний час і в даному місці владно-примусовою силою. Право похідне від держави, його принципом є владна сила, забезпеченість владним примусом.

Для ліберально-юридичного типу праворозуміння характерне розрізнення права і закону (позитивного права). При цьому під правом розуміється дещо об'єктивне, незалежне від волі, розсуду або свавілля державної влади.

Перший підхід до права асоціюється з порядком, а в практиці управління і нагляду тут панує принцип «все, що не дозволено, заборонено»; другий — зі свободою, а його принципом є: «все, що не заборонено, дозволено».

Легістсько-авторитарне розуміння права було домінуючим за радянських часів. Відповідно й система правового виховання орієнтувалася на образ права як державного встановлення. Потрібно було лише знати вимоги закону та ви-

конувати їх. Тому сутність правового виховання зводилася до цілеспрямованої діяльності державних інститутів з впливу на правосвідомість для забезпечення правомірної поведінки. Воно було спрямоване на зміцнення соціалістичної держави, хоча його ідеалом проголошувався всебічний та гармонійний розвиток особистості. Саме позитивістське розуміння права як владновстановлених норм визначає і сутність правового виховання як внесення у правосвідомість громадян державно-владних ідей.

Для протилежного підходу характерне розуміння права як багатогранного процесу, в якому вимоги свободи та порядку поєднуються, а його головним змістом вважаються права людини. Тому й сутність правового виховання розуміється як формування поваги до прав людини, як забезпечення реалізації рівної свободи кожного. Природноправове розуміння права зумовлює гуманістичний підхід до правового виховання. Якщо право розуміти як систему загальнообов'язкових норм, що забезпечують спільне громадянсько-політичне існування людей на засадах особистої свободи і при мінімумі карального насильства, то сутність правового виховання за цією концепцією слід вважати виховання особистості. Таке виховання означає перш за все виховання самостійності або автономії як вирішальної риси особистості. На арені соціального життя автономія виявляє себе як ініціативність, відповідальність, запозятливість, здатність суворо контролювати свою поведінку і підкоряти її єдиній життєвій стратегії. Тому проблема правового нігілізму в найбільш широкому сенсі — це проблема соціальної дефіцитності особистості. В умовах формування правової держави виникає потреба в автономному суб'єкті.

Інший бік методологічних досліджень правового виховання полягає в розумінні сутності самого виховання з точки зору різних методологічних підходів. Тут правове виховання виступає як *правовиховання*.

У сучасній етико-педагогічній літературі, що розглядає проблеми виховання, домінують в основному два полярні підходи: а) авторитарний, в якому акцентовано патерналістське розуміння виховання як дії ззовні; б) гуманістичний, який розглядає виховання з точки зору тих процесів, що здійснюються усередині свідомості особистості. Проте ці два підходи існують як певні ідеальні типи, а в «чистому вигляді» сфера їх застосування є обмеженою. Тому, на наш погляд, заслуговує на підтримку думка вчених, які вважають, що авторитарний підхід як зовнішнє примушення і гуманістичний підхід як вільне розгортання внутрішніх можливостей індивіда можуть бути синтезовані в єдиній концепції стадіального розвитку особистості. Згідно з цією концепцією виховання проходить через низку якісних стадій: воно починається із зовнішньої дії на дитину і орієнтоване на формування автономної особистості, здатної до кооперації і співпраці з іншими. Саме в цьому напрямі розвивав свою концепцію філософії виховання, яка органічно містила правове виховання, відомий російський філософ і юрист С. І. Гессен. За його концепцією кожна людина проходить стадії аномії, гетерономії та автономії,